

10. Franco, I. (1925). The last article about Shevchenko. Given by Kateryna Grushevska. *Ukrayina*. B. 1, 2 (11). 5-9 [in Ukrainian].
11. Lettering of I. Franko i M. Dragomanov. *Materials for cultural and civil history of Western Ukraine*. Kyiv, Vol. 1., 58 [in Ukrainian].
12. Drahomanov, M. (1879). *Uwagy uporyadnyka*. Gromada. *Ukrayinska zbirka*. Geneva, 4, 98 [in Ukrainian].
13. Zabuzhko, O. S. (1997). Shevchenko myth of Ukraine. The attempt of philosophical analysis. Kyiv: *Abrys* [in Ukrainian].
14. Dziuba, I. (2008). *Taras Shevchenko. Life and art*. Kyiv: Vyd. dim "Kyevo-Mogilyanska akademiya" [in Ukrainian].
15. Kravchenko, V. (2011). Name for Ukraine. *Ukraine, Empire, Russia. The selected articles of the modern history and historiography*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
16. Richitsky, A. (1925). Shevchenko in the light of the epoch. *Kharkiv: Derzh. vyd-vo Ukrayiny* [in Ukrainian].
17. Zerov, M. (1924). *Shevchenkivsky zbirnyk*. *Ukrayina*. B. 3, 173 – 175 [in Ukrainian].
18. Filipovich, P. (1924). *Shevchenkivsky zbirnyk*. (Vol. 1), (pp. 151). Kyiv [in Ukrainian].
19. Yefremov, S. (1924). *Na nerivnyh pozvah (Shevchenko i samodержaviye)*. *Shevchenkivsky zbirnyk*. P. Filipovich (Eds.). (Vol. 1). (pp. 9-17). Kyiv [in Ukrainian].
20. Doroshkevych, O. (1924). Shevchenko in socialist society *Shevchenkivsky zbirnyk*. (Vol.1), (pp. 42-57). Kyiv [in Ukrainian].
21. Filipovich, P. (1926). *Shevchenko i dekabrysty*. K. : Derzhvydav [in Ukrainian].
22. Grushevsky, M. (1925). *Kostomarov i Novitnya Ukraine*. *Ukrayina*. B. 3 (12), 3-20 [in Ukrainian].
23. Grushevsky, M. (1927). *Social and traditional fundaments of Kulish creavity*. *Ukrayina*. B. 1-2 (21), 9-38 [in Ukrainian].
24. Grushevsky, M. (1925). *In the 64-th anniversary of Shevchnko*. *Ukrayina*. B. 1-2 (11), 3-5 [in Ukrainian].
25. Novitsky, O. (1925). *Shevchenko and Rembrandt (with illustrations)*. *Ukrayina*. B. 1 – 2 (11), 122-125 [in Russian].
26. Chubsky, P. [Mogilyansky M.]. (1928). *Love in Shevchenko and Kulish lives*. *Zapysky istoryko-filologichnogo viddilu*. B. XXI – XXII, – 101 – 118 [in Ukrainian].
27. Doroshkevych, O. (1926). *Shevchenko i petrashevtsi in the 40-s // Shevchenko and his epoch*. S. Yefremov, M. Novytskogy i P. Filipovich (Eds.). (pp. 23-43). K. : Knygosopilka [in Ukrainian].

УДК 615/616 (091/092)

Веденєв Дмитро Валерійович
 доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри публічного управління
 та гуманітарних наук Національної академії
 керівних кадрів культури і мистецтв;
Веденєв В'ячеслав Дмитрович
 студент Національного медичного
 університету ім. О.О.Богомольця
zastava67@i.ua

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПОГЛЯДИ АКАДЕМІКА В.П.ФІЛАТОВА У СВІТЛІ НЕВІДОМИХ ДОКУМЕНТІВ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ (до 140-ї річниці з дня народження вченого)

У статті на основі невідомих широкому науковому загалу оперативних документів радянських органів державної безпеки висвітлюються соціокультурні погляди та особливості світогляду видатного вченого-офтальмолога і громадського діяча, академіка В.П. Філатова. На підставі свідчень самого вченого досліджується місце православної віри у системі професійних та культурно-етичних поглядів та діяльності знаного хірурга і організатора медичної науки в Україні.

Ключові слова: культурні цінності, соціокультурні погляди, релігійні переконання, організація науки, репресії.

Веденєв Дмитрій Валерьевич, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры публичного управления и гуманитарных наук Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств; Веденєв Вячеслав Дмитриевич, студент Национального медицинского университета им. А.А.Богомольца

Социокультурные взгляды академика В.П.Филатова в свете неизвестных документов советских спецслужб (к 140-й годовщине со дня рождения ученого)

В статье на основе неизвестных широкому научному кругу оперативных документов советских органов государственной безопасности освещаются социокультурные взгляды и особенности мировоззрения выдающегося ученого-офтальмолога и общественного деятеля, академика В.П. Филатова. На основе свидетельств самого

ученого досліджується місце православної віри в системі професійних і культурно-етических поглядів, а також в діяльності відомого організатора медичної науки в Україні.

Ключеві слова: культурні цінності, соціокультурні погляди, релігійні переконання, організація науки, репресії.

Vedeneev Dmytro, Doctor of Science in History, professor, professor of the public management and humanitarian sciences, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts; Vedeneev Vyacheslav, student of Bogomolets National Medical University

Social cultural views of V.P. Filatov, academician in the light of unknown documents of the state defence bodies (the 140-th anniversary of the scientist's birth)

On the basis of known operational broad scientific public documents of the Soviet state security highlights the socio-cultural world views and features prominent ophthalmologist scientist and public figure, academician VP Filatov. Based on the evidence of the scientist studied the place of the Orthodox faith in the system of professional, cultural and ethical beliefs and activities organizer renowned surgeon and medical science in Ukraine.

Vladimir Filatov (10/27/1875 p. – 10.30.1956 g.) Academician of the Academy of Medical Sciences and the Academy of Sciences of the Ukrainian entered the history of medicine as prominent ophthalmologist, physicians, surgeon, researcher and innovator, educator and founder of solid scientific eye school, aut over 460 scientific papers. He was born in province of Penza, and linked life and productive activities of medical Ukraine, in 1903 until his death working in Odessa.

Tireless work of the world-renowned scientist was awarded the title Hero of Socialist Labor, State (Stalin) Prize in the field of science and technology, a number of awards, including the Order of the Patriotic War, combat and degree for labor in emergency hospital during the confrontation with Nazi aggression, large gold Mechnikov medal. It was founded in 1946 "ophthalmologic journal". He was elected a deputy of the Supreme Soviet of 4 convocations (since 1938). Now the name of the scientist is Research Institute of Eye Diseases and Tissue Therapy named after Filatov Sciences of Ukraine, which he created and led the stretch in 1936.

Against the background of significant scientific works on research activities and major milestones biography V.P.Filatova remains virtually unexplored range of social and cultural values and philosophical views of the scientist. Meanwhile, we found recently in the archives of the secret intelligence materials serve as a productive source for play-back comprehensive intellectual biography of academician Filatov, contain a lot of information about the spiritual, cultural, moral, intellectual world prominent scientist.

In addition to Soviet reality nonconformist views on problems of political life, the scientist played the original carrier of the socio-cultural attitudes, looking busy solving complex cultural and ethical issues related to the ratio of the spiritual world, personal manners and proper professional and social activities. However, only now the attention of researchers are beginning to attract sociocultural view this extraordinary figure who harmoniously combined selfless service to rescue people with active social work, participation in the life of the Orthodox Church, classes in painting and the formation of scientific schools, the participants of which instilled and "Filatov" coordinates cultural and ethical world view.

Archives Soviet intelligence suggest large undercover surveillance by relentless V.P.Filatovym academician, his professional and personal environment, which was due as clearly anti-communist convictions and religious scholar, and its weight in the scientific and public life, aspirations to foreign intelligence research TECHNOLOGICAL development scientist. These documents are interrogation V.Filatova, serve as productive (although biased, specific) source study his biography and activities established the Research Center of Ophthalmology. Despite ideological differences, outstanding ophthalmologist created the right conditions and protection from arbitrary repressive system, with simultaneous half insulation of international scientific cooperation

An outstanding scientist and physician, being a deeply religious, traditionalist conservative-minded in ideological and spiritually, abhorrence took violent rise to power of the Bolsheviks, a bloody civil war and foreign intervention. He is a lifetime concealed his religious beliefs, anticommunist views and sharply critical attitude to socio-political actions of the Soviet government, Stalin's repressions, especially painfully perceived shameful policy of destroying Orthodox Church, militant atheism and brutal destruction of churches, the oppression of freedom of speech and scientific creativity, restrictions scientific ties with foreign colleagues.

V.Filatov was a true patriot of his homeland, because for him even incompatible ideological views of official and personal harassment by the authorities have not caused the exile (which he repeatedly offered to interested foreign medical and other institutions). The documents state security recognized that in 1919, in the midst of the Civil War, V. Filatov said those who urged him to evacuate abroad that social revolution was necessary to overthrow the tsarist regime, and he prefers to work at home for the benefit of the people and very indignant those intellectuals fleeing into exile.

Key words: cultural values, social and cultural views, religious beliefs, the organization of the science, repressions.

Академік Академії медичних наук СРСР (з 1944 р.) та АН Української РСР (1939 р.) Володимир Петрович Філатов (27.10.1875 р. – 30.10.1956 р.) увійшов в історію медицини як визначний офтальмолог, лікар-клініцист, хірург, дослідник-новатор, педагог і засновник солідної науково-офтальмологічної школи, автор понад 460 наукових праць. Народжений у Пензенській губернії Росії (нинішньої Мордовії), він з 1903 р. пов'язав життя та плідну медичну діяльність з Україною, до самої смерті працюючи в Одесі.

Невтомна праця вченого із світовим ім'ям була відзначена званням Героя Соціалістичної Праці (1950 р.), Державною (Сталінською) премією у галузі науки і техніки (1941 р.), низкою орденів,

включаючи бойовий орден Вітчизняної війни I ступеня за труди в евакуаційних шпиталях під час протиборства з гітлерівською агресією, великою золотою медаллю імені Мечникова. Він заснував у 1946 р. "Офтальмологический журнал". Обирався депутатом Верховної Ради 4 скликань (з 1938 р.). Нині ім'я вченого носить Науково-дослідний інститут очних хвороб і тканинної терапії імені академіка В. П. Філатова АМН України, який він створив та беззмінно очолював з 1936 року.

Скарбницю медичної науки поповнили розроблений ним метод "тканинної терапії", метод пересадки рогової, при якому пересадочним матеріалом є донорська роговиця. Ним же запроваджено у галузі відновлювальної хірургії метод пересадки шкіри за допомогою "філатовського круглого стебла", методи пересадки рогової від трупів. В.Філатовим створено вчення про біогенні стимулятори, запропоновані оригінальні методи лікування глаукоми, трахоми, травматизму в офтальмології.

Окрім неконформістських для радянської дійсності поглядів на проблеми суспільно-політичного життя, вчений виступав носієм оригінальної системи соціокультурних поглядів, напружено шукав розв'язання складних культурно-етичних проблем, пов'язаних із співвідношенням духовного світу, особистої вдачі людини та власне професійної та суспільної діяльності. Проте лише зараз увагу дослідників починають привертати соціокультурні погляди цієї неординарної постаті, яка гармонійно поєднувала самовіддане служіння справі порятунку людей з активною громадською роботою, участю у житті Православної Церкви, заняттям живописом та формуванням наукової школи, учасникам якої прищеплювалися і "філатовські" координати культурно-етичного світобачення.

В цілому достатньо глибоко досліджена науково-медична та медико-новаторська робота вченого-офтальмолога, внесок вченого в медичну науку й хірургічну практику, зовнішня ділова канва життєпису вченого [1-4]. Початок біографічним студіям поклав власне сам В.П.Філатов, котрий тривалий час працював над виданими за його життя і згодом спогадами й автобіографічними нарисами [5-7]. Їх доповнюють спогади третьої дружини вченого Варвари Скородинської-Філатової та учнів академіка [8]. Зрозуміло, що в них априорі не могли бути відображені особливості стосунків вченого з владою, його переслідування та невимішені міркування стосовно становища науки в СРСР, питання соціокультурного та духовно-етичного порядку, які надзвичайно хвилювали визначного лікаря й займали солідне місце в його свідомості.

Проблема впливу репресивної діяльності на життя та соціокультурні погляди В.Філатова майже не відображена у науковій літературі. Виключенням, зокрема, є багатотомна документально-публіцистична праця В.Смірнова "Реквієм XX століття", присвячена незаконним репресіям в Одесі, доля відомих мешканців приморського міста, які зазнали переслідувань за доби сталінського свавілля [9], та документально-художня праця Г.Мокряка "Академік Володимир Петрович Філатов" [10], підготовлені вже після завершення процесу реабілітації безвинно репресованих і відкриття громадськості масиву архівних кримінальних справ.

На фоні значного наукового доробку щодо наукової діяльності та основних віх біографії В.П.Філатова практично не дослідженими залишається комплекс соціокультурних поглядів та світоглядних цінностей вченого. Між тим, виявлені нами у донедавна засекречених архівних документах спецслужб матеріали слугують продуктивним джерелом до відтворення усебічної інтелектуальної біографії академіка Філатова, містять чимало відомостей про духовний, культурно-етичний, інтелектуальний світ визначного вченого.

Додаткового науково-пізнавального значення введення подібного емпіричного матеріалу у професійний обіг має за умов, коли в історико-культурологічних та наукознавчих дослідженнях в Україні дедалі більшої популярності набуває просопографія й жанр "інтелектуальної біографії".

Відтак метою статті є реконструкція соціокультурних поглядів та наріжних рис світогляду академіка В.Філатова на основі аналізу оперативних документів стеження за вченим з боку радянських спецслужб.

Документи цілої низки оперативних розробок та архівно-слідчої справи, "об'єктом" яких був вчений, дозволяють простежити професійну діяльність, світогляд та громадську діяльність В.Філатова практично упродовж усього постреволуційного етапу його біографії.

В основу статті покладено та уперше вводяться до наукового обігу документи справи Управління МДБ УРСР по Одеській області під назвою "Матеріали на Філатова" [11]. Документи, що містяться у справі, переважно охоплюють період 1946–1952 рр.. Власне концентрування в одній справі певних оперативних матеріалів на В.Філатова та щодо діяльності інституту офтальмології була викликана діяльністю в УРСР представництва створеної в 1943 р. Адміністрації Об'єднаних Націй з питань допомоги і післявоєнного відновлення (ЮНППА, 1943–1947 рр.). З позицій ЮНППА в Україні представники Великої Британії і США намагалися вивчати труди В.Філатова та його інституту, отримувати від вченого ще не втілені в практику розробки тощо. Оскільки певні іноземці були віднесені МДБ до "встановлених розвідників", то контррозвідувальні підрозділи посилили увагу та агентурну розробку до наукових контактів Філатова, його оточення та колективу інституту. Пізнавальну цін-

ність справи посилюють відомості про оперативні розробки В.Філатова з середини 1920-х рр., його життєвий шлях, стосунки с колегами. Висвітлюється робота наукового закладу, спілкування вченого з Патріархом Олексієм І, архієпископом Лукою (Войно-Ясенецьким), міжнародні контакти академіка тощо.

Використані також службові документи антирелігійного підрозділу (2-го відділу 5-го Управління Міністерства держбезпеки (МДБ) УРСР), зокрема – повідомлення про агентурне стеження за Патріархом Московським і Всея Русі Олексієм І під час його щорічного перебування в літній резиденції в Одесі, де нерідко відбувалися особисті зустрічі та тривалі бесіди владики Олексія, архієпископа Симферопольського і Кримського Луки (Войно-Ясенецького), інших архієреїв та кліриків РПЦ з академіком Філатовим [12]. Інформація про стосунки В.Філатова та визначного хірурга, вченого, доктора медичних наук, професора, прославленого нині як святого, Луки Кримського міститься у справі оперативної розробки свт. Луки, яку вело Управлінням МДБ (УМДБ) в Кримській області під назвою "Мракобес" [13; стеження органів НКВС-МДБ за архієпископом Лукою докладніше висвітлено:14-16].

Необхідно підкреслити, що "нелояльний" до комуністичної влади вчений потрапив під негласний догляд спецслужби з початку 1920-х рр. Він став об'єктом агентурних розробок Одеського оперативного відділу Державного політичного управління (ДПУ) "Чорний ворон" (з 1924 р.), "Твердолобі" (1927 р.), "Учасник" (1931 р.). В 1926 р. з'явилася і справа-формуляр "Філатов" (тобто розробка на певну персону, в якій акумулювалися агентурні повідомлення та інші матеріали).

У 1931 р. кілька місяців провів під арештом за вигаданим звинуваченням у "приналежності" до "контрреволюційної воєнно-офіцерської організації" та сфабрикованого чекістами "Комітету громадської безпеки" (в рамках загальносоюзної справи "Весна" на дореволюційне офіцерство). І у подальшому Володимир Петрович регулярно надсилав посилки в'язням сумнозвісного Соловецького табору особливого призначення, брав до себе на роботу постраждалих від переслідувань влади колег [11, арк.195-207; 16, с.54-55]. Слідчі матеріали цього часу зберегли свідчення високогуманних прагнень вченого, який разом із своїм другом, архімандритом Геннадієм, бажали відкрити в монастирі клініку з науковим сектором, набрати персонал з монахів та надавати допомогу злиденним та малозабезпеченим городянам.

У 1940–1950-х рр. УМДБ по Одеській обл. вело на В.Філатова справу-формуляр "Старик", уважно відстежуючи та блокуючи його наукові контакти з зарубіжними вченими, вивчаючи його спілкування з "антирадянські налаштованими" представниками інтелігенції, а також Патріархом Московським і Всея Русі Олексієм І та архієпископом Кримським Лукой. Стеження велось не тільки в Одесі. Наприклад, повідомлялося, що під час відвідин Ялти В.Філатов зустрівся з владикою Лукою, мав з ним "приватну, тривалу бесіду", на богослужінні в Ялтинському соборі причастився у архієрея [13, т.2, арк. 119–120].

Органи держбезпеки відстежували науково-організаційну роботу вченого. Академік Філатов очолював в Одесі заклад, який на початок 1950-х рр. носив назву Українського експериментального науково-дослідного інституту (НДІ) очних хвороб (що вже за життя вченого носив його ім'я). На співробітників НДІ чекісти завели три агентурні розробки та 7 справ-формулярів (агентурна розробка конкретної особи), четверо працівників НДІ стали агентами органів держбезпеки [11, арк.77-78].

З липня 1950 р. МДБ УРСР наказало Одеському УМДБ активізувати розробку вченого та його оточення, заступнику начальника УМДБ доручалося бути особистим куратором цих заходів, а особисто вести агентурну розробку вченого доручили заступнику керівника 5-го відділу (займався, у т.ч., інтелігенції та релігійного середовища). Було затверджено новий план агентурно-оперативних заходів, додатково завербовано 6 нових агентів серед персоналу "філатовського" НДІ. Прискіпливе вивчалися ближчі учні академіка, зокрема – доцент Надія Пучковська (майбутній академік АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, яка очолювала НДІ імені Філатова у 1956–1985 р. і була похована разом із вчителем). Водночас понад 30 співробітників звільнили "як таких, що не викликають політичні довіру".

Заради об'єктивності доцільно зазначити, що поряд із "жандармськими" методами політичного стеження, спецслужби (згідно світовій практиці) здійснювали і необхідний контррозвідувальний захист НДІ очних хвороб від несанкціонованих спроб іноземців отримати важливі іноваційні наукові розробки. Серед тих, хто намагався вивчити діяльність інституту, ознайомитися з його доробками, вивідати у спілкуванні з доброзичливим та дещо наївним видатним медиком його актуальні досягнення та винаходи були виявлені кадрові співробітники та інформатори іноземних спецслужб [11, арк.2-8, 114].

Сам вчений був надзвичайно обурений позбавленням можливості вільно спілкуватися із закодронними колегами. Новий закон СРСР про державну таємницю, казав він агенту "Усову" 30 липня 1947 р. – це суцільна монополія на друк, обмеження свободи слова [11, арк.25].

Для соціокультурної системи поглядів ученого-хірурга було властиве гостре неприйняття тих перетворень радянської влади, які супроводжувалися форсованою руйнацією суспільних відносин і моралі, масованими утисками людських прав і гідності, відмовою від традиційних духовно-культурних настанов.

Більшовикам все єдино, казав вчений агенту "Зоріну", нехай хоч 50 млн. людей загине, з робітниками не рахуються, владі потрібна лише армія і ДПУ. Він різко засудив вивіз за кордон культурних і релігійних цінностей. Інформатору МДБ "Мудрой" він категорично заявив (початок 1947 р.): "Я терпіти не можу більшовиків з їх вузьким матеріалістичним світоглядом... Терпіти це потрібно як історичний процес... Цілком немає преси суспільного значення, є тільки комуністичні бюлетені". Агентам "Сеніну", "Громадянину" і "Мудрій" в 1928–1930 рр. (у зв'язку із початком зламу традиційної моделі господарювання на селі, посиленням авторитарних тенденцій в управлінні державою) він висловив такі міркування: "Зараз знов почнеться воєнний комунізм. Уряд насильницьке змусить селян здавати свій хліб державі", почнеться пограбування селян. "Сталін все більше і більше прагне стати диктатором в СРСР", партія існує лише для вигляду. Насувається голод, бунти [11, арк.35-41].

Свої переконання В.Філатов не приховував навіть перед слідчими ДПУ після арешту 20 лютого 1931 р. за хибними звинуваченнями. На допиті 25 лютого він зазначив, що є особою правих поглядів, прихильником конституційної монархії, у системі цінностей радянської влади для нього неприйнятні матеріалістичні настанови офіційної ідеології, темпи зламу традиційного укладу життя. За соціокультурною самооцінкою вчений відніс себе до "типових контрреволюціонерів", когорти "ідеалістичних і релігійних людей", поскаржився, що "радянський режим життя для мене обтяжливий". У заяві слідчому від 20 квітня 1931 р. Володимир Петрович щиро повідомив, що "з самого початку радянської влади я не є її прихильником", не погоджуюсь з її "політичними основами" і "різкістю заходів". Під психологічним тиском чекістів, що безпідставно робили з професора "учасника контрреволюційної підпільної організації", він був змушений запевнити про своє "суцільне розбросення" перед владою та готовність "принести свої знання і досвід на користь будівництву радянської держави" [11, арк.210].

Водночас оперативні документи підтверджують, що В.Філатов був справжнім патріотом своєї Вітчизни, адже для нього навіть несумісність ідеологічних поглядів з офіційними та особисті утиски з боку влади не стали причиною еміграції (яку неодноразово пропонували йому зацікавлені зарубіжні медичні та інші установи). У довідці з "компрометуючими матеріалами на Філатова", підготовленої 8 жовтня 1947 р. Одеським УМДБ визнавалося, що у 1919 р., у розпалі Громадянської війни, В.Філатов заявив тим, хто умовляв його евакуюватися за кордон, що революція була суспільно необхідна для повалення царизму, а сам він воліє працювати на Батьківщині на благо народу, і дуже обурений тими представниками інтелігенції, що втікають на чужину [11, арк.35]. Зокрема, у 1923 р. Філатов відмовився від посади професора Віденського університету.

В.Філатов, людина набожна та глибоко обізнана з богословською літературою, користувався неабияким авторитетом у Патріарха Московського і Всея Русі Олексія I (Сіманського, який в глибині душі поважав і підтримував людей релігійно-консервативних поглядів, вірних життєвому укладу і духу "дореволюційної старовини"). Предстоятель РПЦ (за яким постійно нищорило Одеське УМДБ) і академік часто зустрічалися в одеській літній резиденції Патріарха, у вузькому колі обговорюючи сучасні наукові проблеми, богословсько-філософські питання.

Вчений наполягав на важливості духовних важелів зцілення. Відповідаючи на запитання Патріарха, вчений солідаризувався з вченням св. Луки Кримського про єдність духу, душі і тіла (архієпископ Лука в той час працював над своїм однойменним філософсько-релігійним трактатом, і В.Філатов згадував про це). Він розповів про випадки зцілення від ікони великомученика і цілителя Пантелеїмона: "Я сам, – підкреслив академік, – колись відчув себе у руках Божих. У мене було велике випробування у житті, на мене чекало велике нещастя. І ось я відчув, що мене як малюка тримає на своїх руках Всемогутня сутність, Бог". "Наука до душі не дістає, наука за межі фізичного світу не виходить. Я дотримуюсь поглядів апостола Павла, який каже говорить: "дух, душа й тіло" [11, арк. 114-115]. Сам вчений неодноразово дякував священнослужителям за духовну опіку, вважаючи свої провідні викриття наслідком їх молитов до Господа. Передовсім. Це стосувалося знаменитого одеського пастиря, настоятеля портової Свято-Миколаївської церкви, "старця в міру" Іони Атаманського (1855–1924 рр.) – Володимир Петрович вважав, що метод тканинної терапії був ним відкритий "за допомогою молитов отця Іони" [18]. Як доносили агенти ДПУ (січень 1926 р.), професор Філатов не приховував своїх релігійних переконань: "Постраждати за Христа – це благо... – заявив він у присутності агента ДПУ "241" 8 січня 1926 р. – Як щирий син Православної Церкви та істинний християнин, я вірю в Бога, а віра в Бога змушує вірити в диво". У листі до свт.Луки вчений писав: "Наукова творчість у мене залишиться, але хіба це врятує мене, коли я буду засуджений душевно" [19, 9].

Поряд із робочим кабінетом хірурга обладнали молитовну кімнату, де він усамітнювався перед операціями, а після них служився подячний молебень. Завдяки заступництву В.Філатова, депутата Верховної Ради і Одеської міськради, не закрили храм св. Димитрія на Другому християнському цвинтарі (де упокоївся і сам вчений). Подаючи приклад християнської моралі, академік приймав безкоштовно недугу-

жих, піклувався про сиріт, давав їм своє прізвище, допомагав у працевлаштуванні. Студентів, що приходили до нього на заняття, годував, а одному подарував один із двох власних костюмів [17, 56-57].

Документи оперативної справи свідчать про багатий духовний і культурний світ вченого-лікаря, здібного художника. Так, у розмові з агентами-медиками "Усовим" та "Власовим" він висловлювався не тільки з спеціальних питань медицини, але й розмірковував про мистецтво передачі світла і тіні у живописі Рубенса, іонізацію променями академіка Лузіна, новітні богословські публікації в "Журналі Московської Патріархії" і творчість Ісаака Сірина, телепатію і індукцію, просив підібрати йому певні праці батьків Церкви, блаженного Августина. Скаржився, що серед сучасної інтелігенції у нього немає близьких друзів, адже мало людей усебічне розвинутих, освічених, чуйних, що розуміють духовні запити мислячої людини" [11, арк.36-39]. Писав ліричні вірші та оповідання, входив до Товариства художників К.К.Костанді.

Про духовний стан лікаря зі світовим іменем красномовно свідчать зафіксовані агентом "Мудрою" слова В.Філатова (кінець 1920-х рр.): "Єдине забуття від жахливої дійсності нахожу у молитві. Благаю Всевишнього послати інтелігенції визволення від її нестерпних страждань", міряв про "істинно християнський соціалізм" [11, арк.39].

Архівні матеріали радянських спецслужб свідчать про багатолітнє невинне агентурне стеження за академіком В.П.Філатовим, його професійним та особистим оточенням, що було обумовлено як виразно антикомуністичними й релігійними переконаннями вченого, так і його вагою у науковому й суспільному житті. Згадані обставини, поряд із перманентним інтересом органів держбезпеки до інакомислячих громадян, зрозумілими спрямуваннями профільних зарубіжних установ та іноземних спецслужб до "запозичення" унікальних наукових результатів і лікарських технологій В.Філатова та очолюваного ним Інституту, закономірно призвели до того, що академік від початку 1920-х рр. і до смерті перебував під щільним агентурно-оперативним доглядом органів ОДПУ-НКВД-НКДБ-МДБ-КДБ, арештовувався за сфабрикованою справою "Весна" на початку 1930-х рр. Згадані документи й протоколи допитів В.Філатова, слугують продуктивним (хоча і вельми специфічним) джерелом вивчення його біографії, а також діяльності створеного ним науково-дослідного центру офтальмології. Попри ідеологічні розбіжності із владою, визначному офтальмологу були створені належні умови та відносний захист від свавілля репресивної системи, з одночасною напівізоляцією від міжнародного наукового співробітництва.

У соціокультурному відношенні видатний вчений та лікар постає людиною глибоко віруючою, консервативно-традиціоналістськи налаштованою в ідейно-духовному відношенні. Він різко негативно сприйняв насильницький прихід до влади більшовиків, кровопролитну Громадянську війну та іноземну інтервенцію. Усе життя не приховував своїх релігійних переконань, антикомуністичних поглядів та гостро-критичного ставлення до суспільно-політичних заходів радянської влади, сталінських репресій, особливо болісно сприймав ганебну політику нищення Православної Церкви, війовничий атеїзм та брутальне нищення храмів, утиски свободи слова та наукової творчості, обмеження наукових зв'язків із зарубіжними колегами.

Ціннісна система вченого поєднувала патріотичне налаштування, вірність професійному обов'язку, високі моральні стандарти поведінки по відношенню до пацієнтів та колег, людяність, готовність до самопожертви при захисті близьких від незаконних переслідувань. Згадані риси професіоналізму й людської вдачі вченого підтверджують досліджені нами документальні матеріали радянської контррозвідки.

Своєрідна соціокультурна та світоглядна "модель" внутрішнього світу та аксіологічної будови особистості вченого (який, перебуваючи у внутрішній духовно-культурній опозиції, тим не менш залишився патріотом, поставив свої здібності на щире службові науці та народу) становить неабиякий інтерес з погляду вивчення адаптації непересічної особистості до нових реалій суспільно-політичного буття у трансформаційний для суспільства період.

Література

1. Збірник, присвячений 40-літтю науково-педагогічної і лікарської діяльності заслуженого діяча науки В.П. Філатова. – К., 1938. – 124 с.
2. Академик В.П. Филатов. К 80-летию со дня рождения. 1875–1955. – Одесса. 1955. – 640 с.
3. Материалы научной конференции, посвященной 90-летию со дня рождения В.П. Филатова. – К., 1965. – 378 с.
4. Кальфа С.В. Владимир Петрович Филатов / С.В.Кальфа, В.Е.Шевалев. – Одесса, 1955. – 84 с.
5. Филатов В.П. Мои пути в науке / В.П. Филатов. – Одесса: Облиздат, 1955. – 164 с.
6. Филатов В.П. Воспоминания / В. П. Филатов. – Саранск: Мордовское книжное издательство, 1975. – 79 с.
7. Филатов В.П. Последняя речь / В.П. Филатов. – Донецк: Норд-Пресс, 2008. – 455 с.

8. Юшкин Ю.И. Академик В.П. Филатов (1875–1956) / Юшкин Ю.И., Скородинская-Филатова В.В. – Саранск: Мордовское книжное издательство, 1968. – 48 с.
9. Смирнов В.А. Реквием XX столетия / В.А. Смирнов. – Одесса: Астропринт, 2003. – Т.2. – 800 с.
10. Мокряк Г.И. Академик Владимир Петрович Филатов. Художественно-документальный роман / Г.И. Мокряк. – Одесса: Друк. 2004. – 448 с.
11. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). – Ф. 2. – Оп. 5. – Спр. 14. – Т. 3.
12. ГДА СБУ. – Ф.2. – Оп.20. – Спр.10.
13. Архів Головного управління Служби безпеки України в АР Крим. – Ф. 1. – Спр. 51.
14. Архиепископ Крымский Лука (Войно-Ясинецкий) под надзором ГПУ-НКВД-МГБ: сборник документов. – Симферополь: ГУ СБУ в АРК, 2010 – 174 с.
15. Крымская епархия под началом святителя Луки (Войно-Ясенецкого): сборник документов. – Симферополь: Н.Орианда, 2010. – 576 с.
16. Веденеев Д.В. Лікар і архіпастир: діяльність святителя Луки Кримського в контексті історії медицини і церковно-державних відносин у СРСР: історико-медичний нарис /Веденеев Д.В., Веденеев В.Д. – К.: УФК, 2015. – 72 с.
17. Голубицька А. Кожен має бачити сонце! / А. Голубицька // Отрок. – 2015. – №3. – С. 53–57.
18. Великие русские старцы: Жития, чудеса, духовные наставления. – М.: Новая книга, 2001. – С.770–782.
19. Бараев Т.М. "Приидите ко мне, все труждающиеся и обремененные" В.Ф.Войно-Ясинецкий (Святитель Лука) и военно-врачебное дело) / Т. М. Бараев. – Одесса: Фаворит, 2011. – 120 с.

References

1. Collection dedicated to the 40th anniversary of scientific-pedagogical and medical activities Honored Scientist V. Filatov] (1938). Kyiv [in Ukrainian].
2. Academician V.Filatov. The 80th anniversary (1955). Odessa [in Russian].
3. Proceedings of the scientific conference dedicated to the 90th anniversary of V. Filatov. (1965). Kyiv [in Ukrainian].
4. Kalfa, S.V., Shevalev, V.E. (1955). Vladimir Petrovich Filatov. Odessa [in Russian].
5. Filatov, V.P. (1955). My path in science. Odessa: Oblizdat [in Russian].
6. Filatov, V.P. (1975). Memories. Saransk: Mordovskoe knizhnoe izdatel'stvo [in Russian].
7. Filatov, V.P. (2008). The last question. Donetsk: Nord-Press [in Russian].
8. Iushkin, Iu.I., Skorodinskaia-Filatova, V.V. (1968). Academician V. Filatov (1875-1956). Saransk: Mordovskoe knizhnoe izdatel'stvo [in Russian].
9. Smirnov, V.A. (2003). Requiem of the twentieth century. Odessa: Astroprint, Vol.2 [in Russian].
10. Mokriak, G.I. (2004). Academician Vladimir Filatov. Art-documentary novel. Odessa: Druk [in Russian].
11. Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine. Fund 2, inventory 5, dossier 14, vol. 3 [in Ukrainian].
12. Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine. Fund 2, inventory 20, dossier 10 [in Ukrainian].
13. Archive Chief of the Security Service of Ukraine in Crimea. Fund. 1. dossier 51 [in Ukrainian].
14. The Crimean Archbishop Luka (war-Yasinetsky) under the supervision of the GPU-NKVD-MGB: a collection of documents. (2010). Simferopol': GU SBU v ARK [in Russian].
15. Crimean Diocese of St. Luke's under the (Voyno-Yasinetsky): collection of documents. (2010). Simferopol': N.Orianda [in Russian].
16. Viedenieiev, D.V., Viedenieiev, V. D. (2015). The doctor and the Archbishop, St. Luke Crimean activity in the context of the history of medicine and church-state relations in the USSR: historical and medical essay. Kyiv: UFK [in Ukrainian].
17. Holubytska A. (2015). Everyone has seen the sun!. Otrok, №3 [in Ukrainian].
18. Great Russian elders: The life, miracles, spiritual guidance. (2001). Moscow: Novaia kniga [in Russian].
19. Baraev T.M. (2011). "Come unto me, all ye that labor and are heavy laden" V.F.Voyno-Yasinetsky (St. Luke) and the military-medical business). Odessa: Favorit [in Russian].